

הפיתויים: דונה הראווי, אובייקטיביות במיניסטית ובעיית הביקורת*

הת'ר לאב

מאנגלית: יוני ליבנה

מלחמות. מלחמות רבות מספור. מלחמות מחוץ ומלחמות מבית. מלחמות תרבות, מלחמות המדע ומלחמות בטרור. מאבק בעוני ומאבק בעניים. מלחמה בבערות ומלחמות מתוך בערות. השאלה שלי היא פשוטה: האם גם עלינו – חוקרים, אינטלקטואלים – להילחם זה בזה? האם אכן מתפקידנו להוסיף חורבות חדשות לשדות ההרס? לצרף דה־קונסטרוקציה לחורבן? להוסיף ניתוח אלילים על גבי ניתוח אלילים? מה היה לרוח הביקורת? האם נגמר לה האוויר?

ברונו לאטור

מאמרו של ברונו לאטור מ־2004 "Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern" [להלן: "מדוע נגמר האוויר לביקורת"] נפתח במחשבה על המיליטריזם הגובר בשיח התאורטי.⁵ בדיונו באתוס הספקנות האופייני למדעי הרוח והחברה בני זמננו, המאמר יוצא נגד צורות חוזרות ושגורות של מחשבה ביקורתית וקורא לאמפיריציזם מחודש. לאטור – הטוען כי הדומיננטיות של פרשנויות מבניות רחבות היקף וביקורת אידאולוגית רושפת אש וברקים מקשות על חוקרים לתאר את מושאי המחקר שלהם כראוי – סבור שגישות אלו אינן רק חסרות תועלת, אלא גם מסוכנות. חייל ותיק בשדה מלחמות המדע, לאטור מנסח ב"מדוע נגמר האוויר לביקורת" הערה על מצבה העכשווי של הביקורת, הערה שהיא גם מהלך של עיון רטרוספקטיבי בהיסטוריה ובתהליכי ההתקבלות של לימודי המדעים [כתחום דעת]. מאז *Laboratory of Life: The Construction of Scientific Facts* [להלן: חיי מעבדה] (שחיבר עם סטיב וולגר, 1979), מאמציו של לאטור להגדיר מחדש פרקטיקות מחקריות התפרשו כניסיון

* Heather Love, "The Temptations: Donna Haraway, Feminist Objectivity, and the Problem of Critique", Elizabeth S. Anker and Rita Felski (eds.), *Critique and Postcritique*, Durham: Duke University Press, 2017, pp. 50-72. הערות המתרגם יוני ליבנה מופיעות להלן בסוגריים מרובעים.

5 Bruno Latour, "Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern", *Critical Inquiry* 30, 2 (Winter 2004), p. 225. [כל תרגומי הציטוטים מכאן והלאה הם שלי, אלא אם כן ציון אחרת, י"ל].

להטיל ספק באמינותו של ידע מדעי.⁶ לאטור מייחס את התפיסה המוטעית הזאת, בין היתר, לכך שלא הצליח להבליט את ההיבטים הקונסטרוקטיביים (ולא הדה-קונסטרוקטיביים) בשיטתו העיונית. "הטעות שלנו, הטעות שלי, הייתה האמונה שאין דרך יעילה לבקר עניינים שבעובדה מלבד **להתרחק מהם ולמקד את תשומת הלב שלנו בתנאים שאפשרו אותם**".⁷ כתיקון למהלך כזה, לאטור מזמין חוקרים ומבקש מהם לקחת פסק זמן ממלאכת הביקורת ולפתח במשותף "**עמדה עיקשת של ריאליזם**".⁸ אירוניה היסטורית התגלתה בעשור שחלף מאז פרסום "מדוע נגמר האוויר לביקורת": הפסקת האש שלאטור הכריז עליה הבעירה את שדה המחקר האקדמי. לאחדים מן החוקרים היה המאמר מקור השראה להתנסות בצורות שונות של ניתוח פוסט-ביקורתי ופוסט-פרשני. אך באותה מידה, הוא גם עורר קריאות ביקורת.⁹ רבים ראו בפולמוס של לאטור כנגד תרבות הפולמוס פעולה תוקפנית, סירוב אלים לאמצעי המחשבה שהעמידו הפוסט-סטרוקטורליזם, המרקסיזם ותחום לימודי התרבות. לפי מבקרים כאלה, האמפיריציזם החדש של לאטור דומה להפליא לאמפיריציזם מהזן הישן:

6 Bruno Latour and Steve Woolgar, *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*, Jonas Salk (ed.), Princeton, NJ: Princeton University Press, [1979] 1986

7 Latour, הערה 1 לעיל, עמ' 231. ההדגשה במקור.

8 שם, שם. ההדגשה במקור.

9 הביבליוגרפיה כיום בנושא ביקורת ופוסט-ביקורת עשירה. עבודתו של לאטור אומנם זכתה להשפעה ניכרת במחקר הספרות, אך הדיון במושג "הקריאה המאחה", שאיב קוסופסקי סדג'וויק הגדירה לראשונה ב-1997, היה בעל ההשפעה הרבה ביותר בתחום. מאמרה של סדג'וויק "Paranoid Reading and Reparative Reading; or, You're so Paranoid, You Probably Think This Introduction Is about You" [המאמר פורסם גם בעברית, בתרגומה של מאיה מיכאלי (הפרטים להלן)]. בהפניות למאמר זה מכאן ואילך אפנה לגרסתו המתורגמת, היה מקור השראה למקבץ של מתודות קריאה חדשות בלימודי ספרות. בתור דוגמאות, בולטות מתודת הקריאה המכונה "just reading" שהציגה שרון מרקוס, קריאתם של סטיבן בסט ושרון מרקוס "בפני השטח", קריאתו הליטרלית של קנון שמיט וקריאתו של טימותי ביוז "בכיוון הפרווה". ספרה של ריטה פלסקי *Limits of Critique* מציע עיון רטרופקטיבי בגל התאורטי הזה, בצד טיעון מרשים בשבחם של אופני מחשבה פוסט-ביקורתיים. בעקבות מחקרים אלו, ראו אור כמה חיבורים שיצאו להגנת הביקורת, ובחלקם אני דנה במאמר הנוכחי. Eve Kosofsky Sedgwick, "Paranoid Reading and Reparative Reading; or, You're so Paranoid, You Probably Think This Introduction Is about You", Eve Kosofsky Sedgwick (ed.), *Novel Gazing: Queer Readings in Fiction*, Durham, NC: Duke University Press, 1997), pp. 1-37 פרנואידית וקריאה מאחה, או: אתה כל כך פרנואיד, אתה בטח חושב שהמסה הזאת היא עליך", מאנגלית: מאיה מיכאלי, אות: כתב עת לספרות ולתיאוריה 9 (סתיו 2019), עמ' 145-173; Sharon Marcus, *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007; Stephen Best and Sharon Marcus, "Surface Reading: An Introduction", *Representations* 108, 1 (Fall 2009), pp. 1-21 [המאמר פורסם גם בעברית, בהפניות למאמר זה מכאן ואילך אפנה לגרסתו המתורגמת: סטיבן בסט ושרון מרקוס, "קריאה של פני השטח: מבוא", מאנגלית: שגב עמוסי, אות: כתב עת לספרות ולתיאוריה 9 (סתיו 2019), עמ' 17-42]; Cannon Schmitt, "Tidal Conrad (Literally)", *Victorian Studies* 55, 1 (Autumn 2012), pp. 7-29; Timothy Bewes, "Reading with the Grain: A New World in Literary Criticism", *Differences* 21, 3 (2010), pp. 1-33; Rita Felski, *The Limits of Critique*, Chicago, IL: University of Chicago Press, 2015

"ניטרלי" (כלומר א-פוליטי), פוזיטיביסטי ונאיבי במכוון בכל הנוגע לשאלות של שפה, סובייקטיביות, ייצוג וכוח.¹⁰ בהסתמכה על עבודתה של מלאני קליין, איב קוסופסקי סדג'וויק ניסחה טענה דומה לזו של לאטור במאמרה מ-1996 "קריאה פרנואידית וקריאה מאחה", שבו דיברה בשבחה של גישה נדיבה יותר כלפי מושאי הידע בשדה המחקר. התגובות למאמרה של סדג'וויק היו אומנם פחות אמביוולנטיות, ועם זאת, נראה כי מאמרים שביכו את נזקיה האלימים של התאוריה הביקורתית הולידו מעין מרוץ חימוש סביב סוגיית הביקורת והפוסט-ביקורת, וייתכן שזוהי עדות לכך שתוקפנות היא תכונה יסודית, בלתי ניתנת לעקירה – לכל הפחות בכל הנוגע לזן המסוים של המין האקדמי, אם לא למין האנושי כולו.¹¹ שאלת הביקורת והאנרגיות הפולמוסיות שהיא מעוררת עשויות להיראות מעט תמוהות במבט מן החוץ, שכן מדובר בוויכוח על קוצו של יוד סביב סוגיות מתודולוגיות סבוכות. ואף על פי כן, לצדדים הניצים מדובר במאבק חשוב מאין כמותו.

בכתיבתו על שאלת הביקורת, לאטור העלה בהתמדה את רף ההימור כשהוא קושר את המחשבה הביקורתית וכישלונותיה לנושאים אקטואליים בוערים, ובהם משבר האקלים, אלימות ועתיד הדמוקרטיה. ב-*An Inquiry into the Modes of Existence* [להלן: חקירה בדבר אופני הקיום] (2013), הוא דוגל במתודות פוסט-ביקורתיות בטענה שהן הכרחיות כדי "למנוע את הנורא מכול" – שהוא, מבחינתו, כיליון ההדדי של צורות חיים והעולם ("אם כדור הארץ אחד ויחיד, והוא נגדנו, מה עלינו לעשות? שום תורה של מלחמות וקונפליקטים אינה מכינה אותנו לעימות בלתי מאוזן כל כך כמו העימות שבו

10 ההבחנה בין פוזיטיביזם (החותר לגילוי האמת) ואמפיריציזם (פרקטיקה אדיטיבית, חיבורית, החותרת להבנה טובה יותר של האובייקט) חשובה למאמר הנוכחי.

11 מקבץ מאמרים בנושא אָפֶקט, פסיכואנליזה ופרשנות שפורסמו בכתב העת *Feminist Theory* בוחנים את הנוכחות המתמדת של פרשנות ותוקפנות במסגרת קריאות פוסט-ביקורתיות וקריאות מאחות. המאמר המרכזי מאת רובין ויגמן ("The Times We're In: Queer Feminist Criticism and the Reparative 'Turn'") נדרש לשאלות בנושא טמפורליות ואָפֶקט בביקורת העכשווית – במטרה לבחון את האופן שבו הדחף הפרשני ממשיך לשחק תפקיד במסגרת קריאות מאחות. בתגובה לוויגמן, שני מאמרים מעמידים למבחן את המשוואה בין איחוי ואהבה: לנוכח הפגיעה במימון האוניברסיטאות, קלייר המינג' טוענת שאפשר לראות בקריאה מאחה "טקטיקה מרהיבה של התחמקות" (עמ' 29), ניסיון להתמקד בפריווילגיות השמורות לאנשי אקדמיה במקום דחיקתם לשוליים; ג'קי סטייסי טוענת שאָפֶקט ומתודה קורסים בקריאה מאחה, וכן שהניסיון לבסס פרקטיקה של קריאה ביקורתית על אהבה ודאגה מתעלם מהתפקיד המכריע של אמביוולנטיות, לפי מלאני קליין (ואחרים), בתהליכי איחוי ותיקון. Robyn Wiegman, "The Times We're In: Queer Feminist Criticism and the Reparative 'Turn'", *Feminist Theory* 15, 1 (March 2014), pp. 4-25; Clare Hemmings, "The Materials of Reparation", *Feminist Theory* 15, 1 (March 2014), pp. 27-30; Jackie Stacey, "Wishing Away Ambivalence", Heather Love, "Truth and, וראו גם, *Feminist Theory* 15, 1 (March 2014), pp. 39-49 Consequences: On Paranoid Reading and Reparative Reading", *Criticism* 52, 2 (Spring 2010), pp. 235-241

אנחנו ניצבים חסרי אונים מול גאיה, אימא אדמה, והיא עצמה חסרת אונים מולנו".¹² טענות כאלו אינן מרשימות את מבקריו של לאטור, הנוטים להפחית מחשיבותן של סוגיות פוליטיות שהוא מציג במפורש בחיבוריו המאוחרים (כמו *Reassembling the Social, The Politics of Nature* וחקירה בדבר אופני קיום), או אף להתעלם מהן; לפי חוקרים בתחום הכלכלה הפוליטית, התמקדותו של לאטור ביחסי אובייקטים ורשתות חומקת מהתמודדות עם שאלות מכריעות בדבר יחסי כוחות, אי-שוויון ומבנה חברתי.

אך חסידי הקריאה הביקורתית אינם רואים בה גישה שמציתה את עצמה או גישה חסרת תועלת; נהפוך הוא, בעיניהם ביקורת היא האמצעי המעשי היחיד להתנגד לעולם הנשלט בידי כוחות השוק, הנסוג לעמדה של ציניות נאורה. לעומת לאטור, המתמקד בהרס כדור הארץ, חוקרים ביקורתיים מתרכזים בתהליכי ניצול והתרוששות של אוכלוסיית העולם, ולפיהם אין המחקר הפוסט-ביקורתי אלא התפנקות שיכולה להרשות לעצמה קבוצה מצומצמת של פרופסורים מנותקים. במאמר תגובה מ-2012 למאמר המשפיע של סטיבן בסט ושרון מרקוס "קריאה של פני השטח" (כתב אשמה נוסף נגד פרשנות ביקורתית), מוצאת קריסטל ברטולוביץ', חוקרת המתמחה במודרניזם המוקדם, כי בחירתם של מחברי המאמר להתמקד בשאלת משמעותו של הטקסט לוקה בחסר. מוקד הדיון, לטענתה, "אינו מתקדם מעבר לשאלה של מגבלות אינדיבידואליות וחברתיות, ואינו פותח בפנינו גישה אפשרית לאמת".¹³ ברטולוביץ' מציבה רף גבוה למבקרי ספרות, בטענה שקריאה ספרותית נכשלת אם אינה שואפת "להרכיב אמת המנופצת לרסיסים"; אם אינה מעוניינת להעלות "שאלות מעוררות מחלוקת שהמאמץ להשיב עליהן לא יוכל להיפתר אלא בצורה של שינוי מערכתי, מעבר לגבולות הממסד הספרותי"; ואם אינה שואפת "להצדיק מחדש את ערכם של מדעי הרוח" כדי לענות לשאלה "כיצד נוכל סוף סוף לברוא עולם בר-קיימא שבו 'התפתחותו האישית של כל פרט היא תנאי להתפתחות הכלל'".¹⁴ לפי ברטולוביץ', מחקר ללא יעד או אופק מהפכניים חותר תחת ההצדקה לקיומם של מדעי הרוח.

ייתכן אומנם שגורל כדור הארץ ותושביו תלוי בליבון שאלות מתודיות אלו, אך לעיתים קרובות נראה שלא ההישרדות הגלובלית היא העומדת ברקע הפולמוסים הללו, אלא דווקא המוסד האוניברסיטאי, והסדקים הממושכים שניבעו לאורך קווי הגבול הדיסציפלינריים שבתוכם.¹⁵ פעם אחר פעם, ויכוחים בסוגיית הביקורת מובילים לביטויים

Bruno Latour, *An Inquiry into the Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns*, 12 Catherine Porter (trans.), Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013, pp. 485-486

Crystal Bartolovich, "Humanities of Scale: Marxism, Surface Reading—and Milton", 13 *PMLA* 127, 1 (January 2012), p. 120

14 שם, שם.

15 ניסוח ספקני כזה אינו ניסיון להתנער מקו המחלוקת שמסתמן בפולמוסים סביב ביקורת, פוסט-ביקורת ומתודות קריאה חדשות. הבחירה למקם פולמוסים בהקשר מוסדי התפרשה כביטוי לפרספקטיבה מקצוענית צרה, ברוח צמצום החיים האינטלקטואליים בעידן הנאו-ליברליזם. ברטולוביץ' מעלה טענה דומה ביחס להתמקדות בתנאים המוסדיים של תהליכי הפקת ידע המאפיינת את עבודתו של מבקר הספרות סטנלי פיש.

של התפצלות אפיסטמולוגית, מתודולוגית וערכית במדעי הרוח, במדעים המדויקים ובמדעי החברה. מושגי מפתח בוויכוחים הללו – אובייקטיביות, מציאות, תיאור, פרשנות, רלטיביזם, ייצוג וספקנות – הם תזכורת להיסטוריה ממושכת של מתחים דומים; פחות מאשר גאופוליטיקה כסלע המחלוקת, נראה שפולמוסים אלו מהדהדים דווקא צורות מקומיות יותר של התמודדות ומאבק סביב עתידה של קריאה צמודה, עלייתם של המדעים הקוגניטיביים, סגירתן של תוכניות לימוד לשפות לאומיות, מימון פרויקטים דיגיטליים במדעי הרוח והשימוש ב"ביג דאטה". חוקרים מתפלמסים באשר לגישות קאנוניות, מתודולוגיות ואפיסטמולוגיות, ובה בעת מצביעים על קווי הדמיון שבין מדעי הרוח והמדעים המדויקים; הם מטיחים מהלומות זה בזה ומאשימים זה את זה בפוזיטיביזם ובאסתטיציזם, באמפיריציזם נאיבי ובידענות אדישה.¹⁶ קשב זהיר לרטוריקה האופיינית לוויכוחים הללו עשוי להאיר את עינינו ביחס למצבו הנוכחי של המוסד האוניברסיטאי, לא פחות, אם לא יותר, מאשר על מצבה של אימא אדמה או על תוכנת *Google Earth*.

במאמר זה אני שבה לכתביה המוקדמים של חוקרת לימודי המדעים הפמיניסטית דונה הראווי כדי להכריע בשאלת הביקורת. כפי שקורה לעיתים קרובות כל כך, גם להתמודדות עם השאלה הזאת יש תקדים שהציבה וגיבשה הוגה פמיניסטית, אף שתורתה החלוצית לדיון לרוב אינה נזכרת. בכתביה לאורך שנות השמונים של המאה העשרים עסקה הראווי גם בתפקידיה השונים של הביקורת ובמגבלותיה – עשור לפני הגל העכשווי של הדיון בנושא (שאת תחילתו אפשר לסמן במאמרה של סדג'וויק על קריאה פרנואידית ומאחה). יתרה מכך, הראווי דרשה בסוגיית הביקורת כבשאלה דיסציפלינרית, בלתי

16 ייתכן שנטייתם של פרשנים משני צידי המחלוקת להגחיק זה את זה היא הביטוי המובהק ביותר למתחים הללו. בחקירה בדבר אופני הקיום, לאטור מזהה את הדה-קונסטרוקציה מבית מדרשו של דרידה עם "פיתוייה של הרוח הביקורתית" (עמ' 156). באופן דומה, בדיון בצירוף של מגריט "זו אינה מקטרת" [*La Trahison des Images*], לאטור מדמה את התגובה האופיינית למוטו האירוני של היצירה ל"גיחוך אדיש ושבע מפי המומחה הביקורתי, אנין הטעם" (עמ' 147). לא רק האפיסטמולוגיה של הביקורת ההומניסטית מושמת כאן ללעג, אלא גם האתוס שלה וסגנונה: סנובזם נרפה שמקומו בבית הקפה יותר מאשר במעבדה. חוקרים ביקורתיים במדעי הרוח משיבים לו מנה אחת אפיים, ומתארים את המתודה האמפירית של לאטור כמוגבלת ופוזיטיביסטית. בגיליון מיוחד של כתב העת *Victorian Studies*, שפורסם לאחרונה בכותרת "The Ends of History", עורכי הגיליון לורן מ"א גודלד ואנדרו סרטורי דנים בהשפעת המתודה של לאטור, שלטענתם אינה הולמת, מבחינה מתודולוגית ופוליטית כאחד, ביקורת ספרות היסטוריוגרפית. הסוציולוגיה של לאטור, לטענתם, "תובעת בתוקף לסלק הפשטות רעיוניות מתחום הידיעה [...]. איננו מפקפקים בכך שלאטור מציע מתודה יעילה, מעין משקה טוניק כתרופה לכמה רעות חולות והרגלים נוקשים בתחום הביקורת. הצעתו להתמקד במוחשי ובלוקאלי, בדיוקן ובתיעוד מפורט של מצבור האובייקטים בשדה נתון, מאירת עיניים. אבל חדות המבט שגישה כזאת מציעה מגיעה בעקבות צמצום המרחב, וביתר שאת, בעקבות של הקפאת הזמן". בניגוד ליושב בתי הקפה התופס עצמו כאיש העולם הגדול, כפי שלאטור מתאר זאת, חוקר לימודי המדעים מתואר כאן כמדען חובב [tinkerer] או אפילו כרופא אליל – ולא כפילוסוף אנטי-דואליסטי. את הדיוקנאות המוגזמים הללו מזינה איבה ארוכת ימים בין מדענים והומניסטים. Lauren M. E. Goodlad and Andrew Sartori, "The Ends of History: Introduction", special issue, *Victorian Studies* 55, 4 (Summer 2013), pp. 591-614, 604.

נפרדת מהמתיחות המתמדת בין מדעי הרוח, המדעים המדויקים ומדעי החברה. כשגיבשה בסיס מתודולוגי מוצק למחקר פמיניסטי של לימודי המדעים, הראוי מיקמה את עצמה כחוקרת המתבוננת במתיחות האופיינית לתהליכי הפקת ידע, באופן שבו שדות ידע סותרים ומתחרים מתארגנים סביב הפער שבין ייצוג וממשות, תיאור ופרשנות, עובדות וערכים. המחויבות הניכרת בעבודתה לפעולה של ערעור אפיסטמולוגי ולעיקרון של שינוי חברתי לא רק ממחישה היטב את רוח עבודתה בתחום לימודי הספרות והתרבות, אלא אף זיכתה את הראוי במעמד נערץ בעיניהם של חוקרים ביקורתיים במדעי הרוח. היא מחויבת לעיון באפיסטמולוגיה ובמתודולוגיה הכרוכות במחקר מדעי; וכשהיא מבטאת יחס ביקורתי כלפי עמדות פוזיטיביסטיות היא דבקה ברעיון האובייקטיביות, בגלגוליו האלטרנטיביים והפמיניסטיים. העיסוק הנרחב של הראוי בשיטות מחקר ובאפיסטמולוגיות מדעיות נשכח ברובו בשדה לימודי התרבות והמחקר הפמיניסטי, וחוקרים בתחומים אלו נוטים לקרוא את כתביה כביקורת של מושג האובייקטיביות וכמקור הראה לחשיבה אלטרנטיבית על חקירות אפיסטמולוגיות ואונטולוגיות. המאמר הנוכחי מציג קריאה בדיון של הראוי בנושא אפיסטמולוגיה מדעית, המופיע בספרה המופתי מ-1989 *Primate Visions* [להלן: תצפיות של פרימטים], במטרה לחדד את המאמץ הכפול הייחודי לה – לעגן את המציאות ובר-בזמן לערער את יציבותה. טענתי היא שתשומת הלב שהקדישה לדיון ב"פיתויים" המתגלמים בפוזיטיביזם ובעמדה הספקנית, וכמוה המחויבות האיתנה שהפגינה כלפי הפרקטיקה המדעית וכלפי העיקרון של שינוי חברתי כאחד, מקנות לה מעמד של פוסקת מוקדמת ומכריעה בשאלת הביקורת. אך העמדה המורכבת והאמביוולנטית שהראוי העזה לבחון ולנסח בספרה זכתה לפרשנות פשטנית בעקבות התקבלותה כמבקרת פמיניסטית. התפקיד המכונן של הראוי בהתבססות השדה הפמיניסטי של לימודי המדעים קשור לבלי הפרד ביכולתה לשלב שיטות מחקר נפרדות, והוא נובע, באופן מיוחד, מחלומה לגבש גרסה פמיניסטית למושג האובייקטיביות. לאורך ספרה הראוי טוענת כי ביקורת ודאגה אינן סותרות זו את זו, ושאינן לזהות תיאורים של העולם כפי שהוא כביטויי תמיכה בסטטוס-קוו.

מגדר בהתהוות

הפולמוסים המתלהטים בנושא ביקורת ופוסט-ביקורת שהולידה קינתו של לאטור בתגובה למיליטריזציה שעברו התאוריה והביקורת בוודאי לא יפתיעו את הראוי. בחיבורה המסאי "Modest_Witness@Second_Millennium" [להלן: "עדה_צנועה"] (1997), היא דנה ברטוריקה הקרבית האופיינית ל"זרם המרכזי בלימודי המדעים", ומציינת את הנטייה חסרת הפרופורציות להתמקד בטקטיקות, בבריתות אסטרטגיות ובהשתלטות כחלק מהדיונים

בתהליכי הפקתן והפצתן של עובדות מדעיות.¹⁷ באופן מיוחד, הראווי מזכירה ומצטטת בספרה את לאטור כדוגמה למיליטריזציה שעברה המתודה של לימודי המדעים; וטוענת כי במעקבו אחר ההבניה החברתית של ידע מדעי לאטור נוטה להבליט עוצמה אפיסטמולוגית כהישג, ומקדיש תשומת לב יתרה לדיון בגורלם של מנצחים ומפסידים. ואף על פי כן, הנטייה לרטוריקה הגבריתנית [masculinist] הלוחמנית האופיינית לזרם המרכזי בלימודי המדעים, אינה גורמת להראווי להפנות עורף למתודולוגיה שלהם. נהפוך הוא. במהלך אופייני לעיונה הפמיניסטי, שלצרכיו היא מאמצת כלי ניתוח מקובלים הן מתחום המדע והן מתחום לימודי המדע, היא מתחקה אחר האופן שבו שדה מדעי מתהווה בזמן אמת (In-the-Making) לניתוח מטרות חדשות ושונות. ב"עדה_צנועה" הראווי גורסת שקשב מעמיק להיבט הטכני של הפקת ידע יניב הסבר מעמיק יותר לא רק להבניה של עובדות מדעיות, אלא גם לאופן שבו קטגוריות חברתיות מתהוות ומתגבשות.

"עדה_צנועה" נפתח בדיון בספרם של סטיבן שייפין וסיימון שייפר מ-1985 *Leviathan and the Air Pump*, שבו הם מגדירים צניעות ואלמוניות כערכי יסוד בהתפתחותה של אובייקטיביות מדעית בעת החדשה. חף ומשוחרר מדעות קדומות, ועוד יותר מכך, מכל סובייקטיביות, "העד הצנוע" או עורך התצפית המדעית מוכרח לסגל לעצמו "שקיפות" כסגולה וכמידה טובה (עמ' 26) כדי לבסס את שלטונה של העובדה, או את העיקרון המודרני של "תרבות ללא תרבות" (עמ' 23).¹⁸ "זוהי עמדה תרבותית", מסבירה הראווי, "שבתוכה ובזכותה עובדות קונטינגנטיות, מותנות – העולם כפי שהוא באמת – יכולות לקבל מעמד כמעט מוחלט של אמיתות מוסמכות, בלי שידבק בהן שמץ מהבעייתיות הרבה הכרוכה באמיתות טרנסצנדנטליות" (עמ' 23). במסגרת המודרנית הטכנו-מדעית,¹⁹ אימוץ עמדה של ענווה וצניעות הוא צעד מתגמל המניב שכר בלתי מבוטל (ובלתי צנוע): "עוצמה אפיסטמולוגית וחברתית" (עמ' 23-24). אבל שכר כזה אינו מתחלק באופן שוויוני, שכן טיפוח שקיפות מותנה בהשתייכות ל"קטגוריה בלתי מסומנת" (עמ' 23). כפי שטוענת הראווי, "אנשים מסומנים מבחינת צבע עור ומין ואנשי הצווארון הכחול נאלצים לעבוד קשה במיוחד כדי שגם הם ייחשבו שקופים באותה מידה ויזכו במעמד של עדים צנועים, מתבוננים אובייקטיביים בעולם – ולא ייתפסו כמי שנוטים להטיה ולדעה קדומה' או כמי שמשתייכים ל'קבוצת אינטרסים צרים'" (עמ' 32). יתרה מכך, "עולמו של המדען-הג'נטלמן" (עמ' 28) הכתיב מראש למי תהיה אפשרות להתנסות באותן פרקטיקות חדשות של ייצור ידע; ובעיקר, בדמותו התעצבו נורמות מגדריות (וכן מיניות, אתניות ומעמדיות) שעל פיהן נקבע מה ייחשב

Donna Haraway, "Modest_Witness@Second_Millennium", *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan©_Meets_OncoMouse™: Feminism and Technoscience*, New York, NY: Routledge, 1997, p. 34. הפניות לציטוטים נוספים מחיבור זה יופיעו בהמשך המאמר בסוגריים.

18 הראווי שואלת את המונח הזה מעבודתה של שרון טראוויק (Sharon Traweck).

19 [המונח "technoscience", או "טכנו-מדע" בתרגום עדכני לעברית, מופיע לאורך כל המאמר. המונח התבסס בשדה לימודי המדעים והטכנולוגיה, והוא מדגיש את הקשר הבלתי נפרד בין שתי הזירות].

לידע. דפוסים מודרניים של אובייקטיביות מדעית היו, בעיני הראוי, טכנולוגיה מגדרית, שלפיה התבססה ההבחנה בין "אובייקטיבי או סובייקטיבי, פוליטי או טכני, מופשט או קונקרטי, אמין או מופרך" (עמ' 29); טכנולוגיה שהייתה גם "אמצעי יעיל לשימור צורות חיים מסורתיות ובו בזמן לעיצובן של אורחות חיים חדשות ו'ממוגדרות'" (עמ' 28).

אחד התוצרים המובהקים של אותו "אורח חיים ניסיוני" היה נוסח חדש של גבריות שלא הוגדר ביחס לעשייה הרואית או אלימה, אלא התאפיין דווקא ב"חוש מידה, מתינות, דאגה לזולת, איזון ואיפוק מרוחק" (עמ' 231). בהתייחסה למחקריהם של דיוויד נובל, אליזבת פוטר ובוני וילר, הראוי בוחנת את עלייתו של טיפוס האיש הצנוע, המתון [*vir modestus*], תהליך שבו, בעקבות פרקטיקות של "משמעת עצמית, איפוק ורגישות מוסרית" ושל "הקרבה עצמית כמנגנון מגדרי" (עמ' 31), נמנע ממלומדים פרושים מהחברה תיוג כגברים רכרוכיים או נשיים. הראוי מאירה את הקשר שבין ראשית המודרניזם וימינו־אנו בטענתה שהזרם המרכזי בלימודי המדעים שב ומתמסר למיתוס "העד הצנוע", גם כשהוא קורא תיגר על האידאולוגיה של אובייקטיביות מדעית ושל ריאליזם פילוסופי. עם זאת, כשהראוי מנתחת את התופעה של "מימזיס רקורסיבי, חסר פשרות", בלשונה (עמ' 34) – השתקפות הדדית בין מתודה ומושא המחקר – היא מציינת שעבודת המחקר בתחום לימודי המדעים מבטאת שיבה לתבניות מסורתיות של תעוזה וכישרון גבריים. כשהיא דנה בספרו של לאטור (1988) *Science in Action*, הראוי טוענת שהמתודולוגיה שאימץ "מעצימה את המבנה של פעולה הרואית [...]" גם בנרטיב המדעי שהספר פורס וגם באופן שבו לאטור מהדהד כחוקר את השיח בלימודי המדעים, בחירה המציגה את המדעים הטכנולוגיים כשדה קרב (עמ' 234). "במעקב אחרי מדע 'בהתהוות'", ממשיכה הראוי, "כל פעולה מתוארת כביטוי של מאבק ועלילות גבורה, גיוס שותפים לדרך, חישול ויצירה של עולמות בכוח בידי כוחות לוחמים החוברים זה לזה. כל פעולה היא פולמוסית; כל מתודה חדשה של הפשטה מדעית היא מהלך יצירתי עוצר נשימה ובו־בזמן קונבנציונלי להחריד. מאבק כוחות הוא שיכריע אם ייצוג מדעי מסוים תקף או מופרך. נקודה" (עמ' 34). מטרתה של הראוי ב"עדה־צנועה" אינה פשוט להוקיע את הרטוריקה הגבריתנית או האלימה של מבקרים אלו או אחרים. במקום זאת, היא מתקדמת מעבר לדיון בהבדלים הניכרים בין שייפין ולאטור, ומציעה התבוננות מקיפה ועקרונית יותר בהיווצרות מושג המגדר המודרני. אובייקטים חדשים של ידע מדעי, היא טוענת, מתגבשים כתהליך בלתי נפרד מהאופן שבו נוצרים דפוסים מודרניים של מגדר ושל אי־שוויון מגדרי.

לחקירה שעורכים שייפין ושייפר בנושא אובייקטיביות מדעית ומקורותיה תפקיד מכריע בטיעונה של הראוי בנוגע לפוליטיקה המגדרית של ידע; והיא אכן נסמכת על המושג של מדע בהתהוות, ששייפין ושייפר הגו, כדי להציע דיון חדש ברעיון של "מגדר בהתהוות" [Gender-in-the-Making] (עמ' 28). עם זאת, על רקע הכישלון שהיא מייחסת לזרם המרכזי בלימודי המדעים – חוסר היכולת להחיל את רעיון התגבשותן של קטגוריות מודרניות על הדיון במגדר ובקטגוריות אחרות של זהות חברתית – הראוי יוצאת לדרך עצמאית. לטענתה, "חוקרים בתחום לימודי המדעים [...]" פירשו בטעות נרטיבים אחרים בנוגע לפעולה של הפקת ידע מדעי כצורת ניתוח פונקציונליסטית,

ששבה לאותו דיון נדוש במופעים של קטגוריות חברתיות כמו מגדר, גזע ומעמד" (עמ' 35). הראווי מוצאת אירוניה בכך שאותם חוקרים – שלרוב להוטים להראות כיצד כל קטגוריה מובנית בתהליכים מטריאליים וחברתיים – מקבלים את קטגוריות השוני החברתי וההייררכייה החברתית כעובדה מוגמרת. "זוהי, בלשון המעטה, חריגה מוזרה מהנורמה האנליטית", היא מעירה בלעג, "ביחס לקהילת חוקרים שלרוב מחכים לראות מי 'שתפן' במובן האפיסטמולוגי וימצמץ ראשון, ומי יביס את האחר במשחק שמטרתו להראות שכל ישות וצורת קיום בשדה הטכנו-מדעי מתחילות להתגבש רק **במסגרת** תהליכי הפקת ידע, ולא קודם לכן" (עמ' 29). חוסר היכולת להרחיב את מתודות החקירה של לימודי המדעים לדיון בקטגוריות חברתיות מתמיה את הראווי, והיא מסיקה: "או שחוקרים ביקורתיים של לימודי המדעים, העוסקים בהקשר פמיניסטי ואנטי-גזעני של לימודי תרבות, לא הצליחו להבהיר כראוי כיצד מתגבשים מושגים ומבנים חברתיים כמו 'גזע', 'מגדר' ו'מעמד' וכיצד שיח המיניות מתהווה באמצעות פרקטיקות טכנו-מדעיות; או שחוקרים בתחום לימודי המדעים אינם מוכנים לקרוא או להקשיב; או ששני הדברים נכונים גם יחד" (עמ' 235).

ההתגוששות של הראווי עם הזרם המרכזי במדעי החברה מחדדת היבט חשוב בוויכוחים בשאלת הביקורת, שפעמים רבות נסבים על הסוגיה של דטרמיניזם חברתי. ב"מדוע נגמר האוויר לביקורת", לאטור מתנגד להסברים פרשניים המתייחסים ל"חברה, לשיח, לידע/כוח, למערכי כוח, לאימפריות, לקפיטליזם" כאל מנגנונים סמויים, "סוכנים רבי עוצמה החבויים באפלה"²⁰. הלעג שמפגין לאטור מהדהד תיאורים רבים של קריאה ביקורתית כמודוס פרשני פרנואידי ומצמצם, וכפעולה של חפצון (ראיפיקציה); הן ביחס למושא הניתוח הביקורתי, והן ביחס לכוחות החברתיים האדירים – אדירים, ועם זאת סטטיים וחד-ממדיים – המעצבים ומגדירים אותו. ועם זאת, וברוח הטענות שהראווי מעלה ב"עדה צנועה", נראה שלאטור אינו מעוניין להאיר מחדש את מורכבותם ואת הדינמיות של אותם כוחות חברתיים. במקום זאת, הוא מסרב לדון בהם כליל, מתוך התנגדות לחפצונם. לאטור מיישר קו עם הדיון הפשטני בכוחות חברתיים שהציגו, לשיטתו, חסידי הביקורת, ואז הודף קטגוריות כאלו אל מחוץ לתחום הניתוח שלו. באמצעות מתודת "שחקן-רשת" שהגה, לאטור עוקף שאלות בנושא דטרמיניזם חברתי רחב-היקף, ובוחר במקום זאת להתמקד באובייקטים קונקרטיים, בסיטואציות של תלות הדדית מורכבת וקונטינגנטית. לאטור מציג את התנגדותו לפרשנות חברתית כהכרעה אתית, ואת מעשה הביקורת הוא מדמה לבגידה. לטענתו, חוקרים יוכלו לפתח גישה אינטימית, מכבדת ופורה יותר ביחס למושאי המחקר שלהם אם יציבו בלב המחקר "עניינים לדאגה" במקום "עניינים שבעובדה".

כשהוא מצטט את הראווי, לאטור שואל, "האם נוכל להגות צורה אחרת של פרשנות תיאורית; אמצעי ניתוח רב-עוצמה שיסייע לנו, לשם שינוי, להתמודד עם עניינים לדאגה, שתפקידו, במונחיה של דונה הראווי, יהיה לגונן ולטפל, ולא לקעקע? האם אכן אפשר להמיר את הלהט הביקורתי באתוס אחר, ובמקום להציג את המציאות בגרסתה

20 Latour, הערה 1 לעיל, עמ' 229.

הדלה והמצומצמת – לראות את עצמנו כמי שמוסיפים עוד שכבת מציאות על עניינים שבעובדה?²¹ במפנה מביקורת לדאגה, לאטור מקווה להאיר את האובייקטים מבפנים, להציג בגלוי את מורכבותם, את עושרם ואת ההתהוות המתמדת המאפיינים אותם. גם הראוי מאמצת את המתודולוגיה הזאת, המרכזית בלימודי המדעים, אך היא מסמנת את הגבול בין אובייקט והקשר אחרת. לעומת לאטור, המבקש להשעות את הדיון בדטרמיניזם חברתי כדי להעניק לאובייקט את מלוא תשומת הלב, הראוי מדמינת תהליך שבו תשומת הלב נעה מהאובייקט להקשריו הנרחבים יותר; בהנחה שכל ישות וצורת קיום בשדה הטכנו-מדעי – לרבות מגדר ודפוסים אחרים של דטרמיניזם חברתי – "מתחילות להתגבש רק במסגרת תהליכי הפקת הידע, ולא קודם לכן". הראוי רואה במגדר עניין לדאגה כשלעצמו, ולא רקע סטטי שכנגדו אפשר להגדיר עניינים לדאגה. בראייה כזאת, פרשנות מתוך דיון ב"הקשר" חברתי אינה בהכרח פשטנית או מצמצמת; אדרבה, תיאורים פרשניים ברוח כזאת יכולים לבטא קשב ומעורבות גם ביחס לאובייקטים שברצוננו לחקור, וגם ביחס לגורמים החברתיים שמעצבים אותם ומגדירים אותם.

בניגוד ללאטור, שאומנם ממעט להתייחס לאופיין המתהווה והתהליכי של קטגוריות חברתיות, מבקרים בתחום לימודי התרבות הפנימו היטב את התפיסה שלפיה מגדר הוא "מערכת יחסים", במונחיה של הראוי (עמ' 228). דיונים שונים שבחנו את תפקידו של אי-שוויון מגדרי בהתעצבות המובן המודרני של "ידע" (וכן בהגדרתם של ספֶרה ציבורית וספֶרה פרטית, של החושים, של מהות העבודה והגוף וכן הלאה) הדגימו עד כמה נרחבת ודינמית קטגוריית המגדר. אבל מחוץ להקשר הפמיניסטי של לימודי המדעים, ניסיונות רבים לבחון את איכותו המתהווה של המגדר אינם מצליחים להעריך כיצד הוא ארוג לבלי הפרד בשדה המורכב והבלתי צפוי של טכנו-מדע. במקום להתמודד עם שאלות כאלו, הדיון במודרניות כתפיסה מערבית ומדעית בוחן אותה כמונוליטית, כסיפור אחיד ונוקשה שבמרכזו סוגיה של שליטה גבריתנית, ולא ישות בתהליכי ההתהוות. תפיסה מחפצה כזאת של מושג המודרניות, מונעת ממבקרים להכיר בגיוון ובקונטינגנטיות האופייניים לפרקטיקות מדעיות של אובייקטיפיקציה, ניסוי ואישוש. המעקב אחר ההיסטוריה של מושג האובייקטיביות חושף שדה רחב ומגוון של פרקטיקות, מסגרות רעיוניות, אידאולוגיות ועמדות מוסריות.²² ויכוחים עדכניים בנושא מתודה וביקורת שבו ועוררו את השאלה מה חדשני באמפיריציזם החדש: האם לא מדובר בשם אחר ל"פוזיטיביזם"? הדרכים המסתעפות והמגוונות של האמפיריציזם הישן, לעומת זאת, ירדו בינתיים מסדר היום.

"לא פחות מכל שאר ילדי המהפכה המדעית", כותבת הראוי ב"עדה צנועה", "גם אני מסורה לאותו צורך מתמיד לייצב עניינים קונטינגנטיים שבעובדה, ולבסס טענות מוצקות זו על גבי זו" (עמ' 33). הדיון הביקורתי של הראוי ברידוד הקטגוריות של מגדר,

21 שם, עמ' 232.

22 המהלך ההיסטורי המרכזי בהקשר זה מבליט את חשיבותן (ואת צורותיהן המגוונות) של פרקטיקות של אובייקטיביות. ראו: Lorraine Daston and Peter Galison, *Objectivity*, New York, NY: Zone Books, 2010

גזע, מעמד ומיניות – הן בשדה הטכנו-מדעי והן בזרם המרכזי של לימודי המדעים – הוא-הוא תרומתה המרכזית ללימודי תרבות פמיניסטיים. עם זאת, היא הקפידה להדגיש את המשקל הרב שיש לחשיבה על טכנו-מדע הן ככוח מרכזי בהתעצבות המודרניות והן ככלי מחקר ומחשבה. לאורך העשורים האחרונים לא הצליחו חוקרי הזרם המרכזי בלימודי המדעים להכיר במורכבות הניתוח של מגדר, גזע, מעמד ומיניות בעבודתם של חוקרות וחוקרים פמיניסטיים בלימודי המדעים (וכן בצורות מקבילות של מחקר ביקורתי במדעי הרוח). גם תהליך ההתקבלות של הראוי כתאורטיקנית פמיניסטית בעשורים אלו לא שיקף כראוי את מחויבותה לרטוריקה, למתודות ולעולם התרבותי של שדה המדעים. ב"עדה_צנועה" הראוי מראה כיצד אפשר לשלב את כלי החשיבה הביקורתית במדעי הרוח בכלים מקבילים בשדה המדעי ובלימודי המדעים. המחויבות שלה לדיון בכלים הרעיוניים (או בפיתויים, כפי שהיא מכנה אותם בתצפיות של פריקטים) של אותן דיסציפלינות נבדלות ובלתי מתיישבות היא המכוננת את תרומתה לפולמוס בשאלת הביקורת. אך תרומה כזאת יכולה להתגלות רק מתוך פרספקטיבה בין-דיסציפלינרית איתנה; שכן ניסיון למקם את הראוי רק בהקשר של לימודי מגדר ותאוריה פמיניסטית או רק במסגרת לימודי המדעים מעמעם ומשכיח את דרכה הנמרצת, הדינמית, לתקוף את בעיית הביקורת.

אוניקטיביות קונקרטית

במסה "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective" [להלן: "ידיעות ממוצבות"] (1988), כשהיא מהרהרת בדרכה כאינטלקטואלית, הראוי מגוללת סיפור שבמרכזו המחיר הנפשי והאפיסטמולוגי שגובה מחויבות עזה לקונסטרוקטיביזם חברתי, כלומר, לניתוח ההבניה החברתית של ידע מדעי. כשהיא מתבוננת בהתבססות השדה הפמיניסטי של לימודי המדעים, הראוי כותבת:

אני, ואחרים כמותי, יצאנו לדרך בשאיפה לפתח כלי עוצמתי של דה-קונסטרוקציה; התכוונו להעמיד למבחן את טיעוני האמת של המדע כמעין גוף עוין, כשאנחנו מצביעים על הייחודיות ההיסטורית והרדיקלית – ומשום כך על מה שנתון לוויכוח – בכל שכבה בקליפת הבצל של הבניות מדעיות וטכנולוגיות. והינה, בסופו של דבר, אנחנו מוצאים עצמנו במצב אפיסטמולוגי דמוי טיפול בנוזעי חשמל: במקום שתיפתח בפנינו הדרך לשולחן ההימורים הכבדים, לאותה תחרות של הטלת ספק באמיתות מוסכמות, אנחנו מונחים על שולחן הניתוחים, סובלים מהפרעת ריבוי אישיות שהמטנו על עצמנו. חיפשנו דרך להתקדם מעבר לאפשרות להצביע על הטיות ורעות קדומות בשדה המדע (משימה פשוטה מדי, כפי שהתגלה במהרה) ומעבר ליכולת להפריד בין כבשים ובין עתודים; בין מדע ראוי לשמו לבין שימוש לרעה בפרקטיקה המדעית. הדרך היעילה ביותר, כך חשבנו, להוציא תוכנית כזאת לפועל היא להציג את הטיעון הקונסטרוקטיביסטי החזק ביותר, שלא יותיר כל פרצה או אפילו סדק זעיר שדרכם הדין

ירודד לכדי סוגיות של הטיה מול אובייקטיביות, של שימוש ראוי מול שימוש לרעה, של מדע מול פסידו-מדע. הסרנו את המסווה מעל דוקטרינות האובייקטיביות משום שהן איימו על הניצנים הראשונים של סובייקטיבית ושל סוכנות ועל התפיסה של אמת כ"התגלמות בגוף", שהתחלנו לגבש ולפתח כקולקטיב היסטורי. אבל מה שבסופו של דבר יצרנו הוא עוד תירוץ אחד לא ללמוד פיזיקה פוסט-ניוטונית, עוד צידוק אחד לזנוח אותן פרקטיקות פמיניסטיות נושנות, שלימדו אותנו לתקן בעצמנו תקלות ברכב. אלה בלאו הכי רק טקסטים, אז תנו אותם בחזרה לבחורים.²³

שנים לפני שלאטור העלה את החשש שהדה-קונסטרוקציה תוביל למחיקתו של הקונסטרוקטיביזם החברתי כשדה תאורטי, הראוי ביטאה את הסתייגותה העמוקה מעמדה ביקורתית המובילה, בסופו של דבר, לעמדה אפיסטמולוגית דמוית "טיפול בנזעי חשמל" – דווקא מתוך המחויבות לדיון בייחודיות היסטורית, במה שניתן להפרכה ולערער, ודווקא מתוך השאיפה לגבש צורות חדשות של סוכנות. במינוח המזכיר את דבריו המצוטטים לרוב של קליפורד גירץ – ההכרזה שמכאן מדובר ב"צבים כל הדרך למטה"²⁴ – הראוי משחזרת את הניסיון לקלף כל שכבה ב"בצל" של האפיסטמולוגיה והפרקטיקה הטכנו-מדעית, ואת התוצאות הבלתי רצויות שהניב.²⁵ היא תוהה מה עשוי להישאר לאחר שיסתיים, לכאורה, קילוף כל השכבות. בגישה כזאת טמונה גם סכנה: היא עלולה לגרום לכך שחוקרות וחוקרים פמיניסטיים ימעטו להשתתף בפורומים ציבוריים

23 Donna Haraway, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Feminist Studies* 14, 3 (Fall 1988), p. 578. הפניות

לציטוטים נוספים מחיבור זה יופיעו בסוגריים בהמשך המאמר.

24 [מטבע הלשון "צבים כל הדרך למטה" מדמה שרשרת אינסופית, מיתולוגית, של צבים שהעולם ניצב עליהם. במונחים מודרניים הכוונה לניסיון סחרחר וחסר תוחלת לאתר נקודת ראשית או הסבר יסודי לשאלה עקרונית. גירץ ממשיך את המאמץ הפרשני לרדת לשורשיהן של תופעות תרבותיות כניסיון ההולך ומאבד את אחיזתו ככל שהוא נעשה מורכב וביקורתי יותר.]

25 Clifford Geertz, "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture", *The Interpretation of Cultures*, New York, NY: Perseus, 1973, p. 29 [הספר פורסם גם

בעברית: קליפורד גירץ, "תיאור גדוש: לקראת תיאוריית תרבות פרשנית", פרשנות של תרבויות, מאנגלית: יואש מייזלר, ירושלים: כתר, [1973] 1990, עמ' 15–39]. וראו מאמרי, "Close Reading and Thin Description", שבו הקריאה שאני מציעה במאמרו של גירץ מהדהדת את הקריאה הנוכחית בעבודתה של הראוי. בתחום לימודי הספרות והתרבות, גירץ התקבל כמי שסיפק הצדקה לפרקטיקות מחקריות שאינן מניחות את קיומה של מציאות מוצקה כעוגן לפעולת הייצוג, אך חוקרי ספרות ותרבות התעלמו מהסנגוריה שהוא מלמד (באותו חיבור עצמו) על מחקר אמפירי ועבודת שדה. גירץ מזהיר מפני "אסתטיציזם" מחקרי שייבלע בעולם טקסטואלי לחלוטין, ובכך יסתכן בניתוק מ"פני השטח המוצקים של החיים" (עמ' 30). ראו, Heather Love, "Close Reading and Thin Description", *Public Culture* 25, 3 (71) (September 2013): pp. 401–434, esp. 409–412.

המכריעים בעניינים בוערים בשדה הטכנו־מדעי; והיא עלולה בסופו של דבר להוביל לזלזול בפרקטיקות חשובות, מפיזיקה ועד מכונאות רכב.²⁶

הראוי מזהה עמדה כזאת – ספקנות אין־סופית ביחס למציאות – כאחד מ"שני קטביה של דיכוטומיה מפתה בניסיון להתמודד עם בעיית האובייקטיביות", ש"לכד" חוקרות וחוקרים פמיניסטיים (עמ' 576). את הפיתיון הזה היא קושרת לתחום המחקר של הבניה חברתית בלימודי המדעים, לעבודתם של חוקרים הקוראים תיגר על "תורות אידאולוגיות של אובייקטיביות מדעית מופשטת, חסרת גוף" (עמ' 576), ומשום כך מתמקדים בניתוח תהליכים מטריאליים ובניתוח הרטוריקה בשדה המדע. לטענת חוקרים כאלו, מעולם לא היו מדענית או מדען שאימצו בפועל תפיסה כזאת של אובייקטיביות מדעית – שממילא אינה אלא הסחת דעת מן "הדבר הנחשק באמת" (עמ' 577): המאמץ לשכנע, לקנות לבבות. "התוכנית החזקה בתחום הסוציולוגיה של הידע", כותבת הראוי, "בצירוף אותם כלים מלבבים ונבזיים של סמיוולוגיה ודה־קונסטרוקציה, מדגישים את טבעה הרטורי של כל אמת, וכך גם של אמת מדעית" (עמ' 577). התייחסות לכל אמת באשר היא כאל תופעה רטורית מעוררת בהראוי התנגדות עזה, המזכירה את ערכה ואת חשיבותה של היכולת "לדון במציאות":

מה עוד אפשר לומר על אלה מבינינו שעדיין מבקשים לדון במציאות במידה כזאת של ביטחון, ואף יותר, שלא נסכים לקבל אצל אנשי הימין הנוצרי, כשהם דנים בשיבתו השנייה של ישו, באחרית הימים ובאופן שבו הם, המאמינים הנבחרים, יינצלו מאבדון כשהעולם ייחרב. הבחירה שלנו לעסוק בעולמות ממשיים, כך היינו רוצים לחשוב, היא יותר מאשר ניסיון נואש לסגת מעמדה ציניקנית; יותר מאשר הצהרת אמונה טיפוסית לחסידי כתות למיניהן; ולא משנה כמה נרחב ונדיב המקום שאנחנו מקדישים כחוקרים לאותם ניסיונות בירור ותיווך – מפורטים, עשירים, ערים תמיד לשאלה של ייחודיות היסטורית – שבאמצעותם אנחנו וכל היתר צריכים להתבונן בעולם. אבל ככל שאני מתקדמת בתיאור התוכנית הרדיקלית של קונסטרוקטיביזם חברתי, ובתיאור הזה של פוסט־מודרניזם בגרסתו המסוימת, אני חרדה יותר. שדות כוח; תנודות ומהלכים בעולם שכבר עבר טקסטואליזציה וקידוד מוחלטים – שהיא המטפורה הבולטת המשרתת דיונים רבים בתפיסת המציאות החברתית של הסובייקט הפוסט־מודרני – כבר ננקודת פתיחה עולם דימויים כזה יוצר את הרושם כאילו מדובר בזירה צבאית, היי־טקיסטית; בשדות קרב אקדמיים, ממוחשבים, שבהם הבזקי אור המכונים "שחקנים" מפוררים (איזה

26 התייחסותה של הראוי למכונאות רכב מעלה על הדעת את התייחסותו השכיחה של לאטור לפרקטיקות יום־יומיות המדגימות את החיבור של פוזיטיביזם מדעי לצורות דיפוזיות יותר ודוגמטיות פחות של ריאליזם; במאמרו "מדוע נגמר האוויר לביקורת" (Latour, הערה 1 לעיל, עמ' 241) הוא מזכיר "ציור, צפרות, שייקספיר, בבונים, חלבונים וכן הלאה". כשהראוי מזכירה באותה נשימה פיזיקה פוסט־ניוטונית ומכונאות רכב היא מטרימה את האסטרטגיה הזאת, ומרמזת על היישומים המגוונים לצורות הריאליזם המוצק. אך לאטור לרוב מזכיר חיבורים כאלו [בין פרקטיקה יום־יומית ובין השקפה מדעית] בהקשר של פנאי ותחביבים פרטיים, ואילו הראוי מקשרת אותם לסוגיה של שינוי חברתי קולקטיבי, בטענה שלנשים, חשיבותה של הגישה לאפיסטמולוגיה ולפרקטיקה הטכנו־מדעית רבה.

דימוי!) זה את זה במאמץ לשמור על מקומם במשחקי הידע והכוח. השדה הטכנו-מדעי ועולם המדע הבדיוני מסתכמים בסופו של דבר בקריסה, כש(אי)הווייתם — מלחמה — מתגלה במלוא זוהרה. (עמ' 577)

הזרם התאורטי המכונה "התוכנית החזקה" בתחום הסוציולוגיה של הידע מאיים להחליף את המציאות בדימוי של "עולם שעבר טקסטואליזציה וקידוד מוחלטים". בדומה לעמדתה ב'עדה_צנועה', העובדה שצורות כאלו של דיון וניתוח מתייחסות לעולם החברתי כאל שדה קרב מדאיגה את הראוי. אך במקרה הזה, היא אינה תולה את האשם רק במטפורות הלוחמניות המגילות מן הדיון במדע בהתהוות, אלא גם בתרבות העוצמתית הנוצרת כשמחשבה פוסט-מודרניסטית פוגשת ב"אמצעי הניתוח החומציים של השיח הביקורתי" (עמ' 577). בניסוח המדגיש את יחסה האמביוולנטי לפיתוי מסוג כזה, בהצביעה על איחוד הכוחות שנוצר בין מחשבה ביקורתית ועמדה ספקנית, הראוי גורסת שאותם "כלי ניתוח מלבבים ונבזיים" חיסלו את האפשרות לחילופי דעות ולדיון בעל ערך במציאות. כשהיא עומדת עדיין מאחורי הלהט והשאפה לדון בעולמות ממשיים, הראוי מציגה את עצמה כאחת מאלו ש"ביקשו לשמור על שפיותם בזמנים מעורערים ומערערים כאלה, בכך שלא הרפו מהציפייה ומהתביעה לפתח גרסה פמיניסטית של אובייקטיביות (עמ' 578). ועם זאת, הראוי אינה דנה בשאפה כזאת כבתיקון או תשובה לפוסט-מודרניזם שיצא משליטה, אלא מתייחסת אליה כאל "פיתיון נוסף של בעיית האובייקטיביות, שניצב מעברה השני" (עמ' 578) – כלומר, צורה נוספת של פיתוי שיש להביא בחשבון ולאזן באמצעות מודעות חריפה לפעולת התיווך הפרשני. בצד התמצאות בסוגיות כמו קונטינגנטיות היסטורית, אחרות רדיקלית ומשחק סמיוטי שהגישה הביקורתית מצריכה, על חוקרות וחוקרים פמיניסטיים לאמץ גם גישה של "מחויבות ישירה ועניינית לחקירות אמינות ונחשבות של עולם 'ממשי'" (עמ' 579). כדי לדון בחשיבותן של "צורות אמינות ומתקבלות על הדעת של ניתוח והתבוננות בדברים", הראוי מתארת זרם מחשבה של "אמפיריציזם פמיניסטי" (עמ' 579), שאת התפתחותו היא זוקפת לזכות המושג "ירושא והמשכיות מדעית" שגיבשו אוולין פוקס קלר וסנדרה הארדינג.²⁷ ב"דיעות ממוצבות" הראוי שואלת כיצד צורות כאלו של התבוננות וחקירה, או ההשתוקקות אליהן, יכולות לשמש בדיאלוג עם הגישה הביקורתית. כחלק מניסיונה לגבש את מושג האובייקטיביות הפמיניסטית הראוי נדרשת להבחין בין עמדה של "מחויבות ישירה, נאמנה ועניינית לחקירות של עולם 'ממשי'" (עמ' 579) לבין אותן אידאולוגיות מוגבלות ומגבילות של אובייקטיביות שהיא מבקרת ב'עדה_צנועה'; אידאולוגיות שהיא מדמה ב"דיעות ממוצבות" ל"תחבולה אלוהית: להתבונן משום-מקום ולהקיף הכול במבט" (עמ' 581). "משמעותה של אובייקטיביות פמיניסטית", טוענת הראוי, "היא בפשטות צורות ידע

27 בעקבות מאמרה של הראוי טבעה הארדינג את המושג "אובייקטיביות חזקה" – נוסח של אובייקטיביות שמתחזקת בהיותה "ממוקמת בהקשר חברתי". Sandra Harding, "Rethinking Standpoint Epistemology: What Is 'Strong Objectivity?'" Linda Alcoff and Elizabeth Potter (eds.), *Feminist Epistemologies*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1993, p. 50

ממוצבות" (עמ' 581); היא הנכונות להודות בהטיה ובדעה קדומה ולהכיר במגבלות התבונה, והיא טיפוח של "גרסה מוגשמת ומומחשת – ולפיכך ניתנת לבדיקה ולהסבר – של אובייקטיביות" (עמ' 588).

ב"דיעות ממוצבות" הראווי טוענת שבאמצעות מושג איתן ורפלקסיבי יותר של אובייקטיביות תיפתח לחוקרות ולחוקרים פמיניסטיים דרך יעילה יותר לעסוק בפרקטיקה המדעית, בהקשר מטריאלי וסמיוטי כאחד. במחקרה ההיסטוריים והסוציולוגיים הראווי חושפת ומאירה מגוון של פרקטיקות, היסטוריות ועכשוויות כאחד. היא נזקקת למגוון כזה בספרה תצפיות של פריקטים: מגדר, גזע וטבע בעולם המדע המודרני (1989), המספק תיאור היסטורי של מדע הפרימטולוגיה במאה העשרים.²⁸ במבוא לספרה, המשיק לכתוב ב"דיעות ממוצבות", הראווי מכפילה את שני קטביה של בעיית האובייקטיביות לארבעה. היא מתארת את המטרה שהציבה לעצמה בספר – "להתמודד עם מחלוקות עכשוויות בסוגיית ההבניה החברתית של ידע בלי ליפול אף לא ברשתה של אחת מתוך ארבע עמדות מפתות למדי" (עמ' 6, ההדגשה שלי, ה"ל). בקבוצה הזאת הראווי כוללת ארבע עמדות או ארבעה פיתויים: דחיית הריאליזם האפיסטמולוגי (עמדה שהיא מזהה עם לאטור ועם גרסתו למתודה של לימודי המדעים); ניתוח יחסי הכוחות מזווית מרקסיסטית, פמיניסטית או אנטי-קולוניאליט; נקודת המבט האופיינית למדענים עצמם, שלפיהם עבודת התצפית הממושכת בקופים ובקופי אדם שהם מבצעים בשטח "מפצחת" את המציאות של אותו עולם; ו"הפיתוי הראשי", בלשון הראווי, שהוא "הפיתוי לבחון תמיד מבעד לעדשת המיקרוסקופ את פיסות האבן, את החלקים הקטנים בהיסטוריות המורכבות של מגדר ושל גזע בתהליך הבנייתו של המדע המודרני ברחבי העולם" (עמ' 8). הראווי מכירה בכך שאותם פיתויים הם "גם מקור חשוב לגישות שבבסיס הספר הזה" (עמ' 6), כלומר, אותן נקודות מבט שלפיהן היא בונה את מהלך הטיעון שלה. הדיון של הראווי בארבעת הפיתויים אינו מתמצה בניסיון לייצר איזון או אינטגרציה ביניהם; במקום זאת, היא ממנפת את הקיטוב שבין ארבע העמדות הללו, ובוחנת את המתחיות והמאבק ביניהן, וכן את הרגעים שבהם הן מצטלבות זו עם זו או משלימות זו את זו. עקרון ההשתנות המתמדת והאמביוולנטיות האופייניים לגישתה של הראווי הוזנחו ונשכחו בתהליך התקבלותה. ההתייחסות להיבט המתודולוגי בכתיבתה הייתה סלקטיבית לרוב. תהליך ההתקבלות הזה, שמיקם את הראווי בזרם המחשבה של פמיניזם פוסט-מודרני, מבטא כשלעצמו חוסר עמידה בפיתוי: הזיהוי המוחלט של הראווי עם העמדות שהיא הגדירה בתור הפיתוי הראשון, ובייחוד השני והרביעי. דווקא בהקשר הזה, הפיתוי השלישי שהראווי מתארת – יחס של כבוד, ועוד יותר מזה, של אהבה, לפרקטיקות ולגישה האפיסטמולוגית המנחה פרימטולוגים במחקריהם – זכה לתשומת לב מועטה. בתחום לימודי פמיניזם ותרבות נותר תצפיות של פריקטים בתודעה בעיקר בזכות ציטוטים חוזרים מתוך הפרק "Teddy Bear Patriarchy" ("פטריארכיה של דובוני

Donna Haraway, *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*, New York, NY: Routledge, 1989. הפניות לציטוטים נוספים מחיבור זה יופיעו בהמשך המאמר בסוגריים.

צעצוע") – דוגמה מופתית לביקורת תרבות ולניתוח אידאולוגי, העוקבת אחר סיפור הקמתו של המוזאון האמריקני לתולדות הטבע. הראוי בוחנת את שלטונו של "מדע העין העירומה" בתחילת המאה העשרים, כשהיא מתמקדת בתצוגות האנתרופולוגיות והאתולוגיות במוזאון וביצירתן: "מותאמות להפליא לעין המצלמה", כמחווה המסמנת ומעודדת "בעלות, ייצור, שימור, צריכה, מעקב, הערכת שווי ושליטה בטבע" (עמ' 45). צורות מוגבלות כאלו של אובייקטיביות – כאשר מיזמים של הפקת משאבי הטבע מהקרקע ושליטה בהם מסתתרים תחת המסווה של ניטרליות אידאולוגית – הם מוקד הדיון הביקורתי בתצפיות של פריקטים.

אך הגרסה הזאת של אובייקטיביות, כאידאולוגיה, אינה ממצה את מלוא המשמעויות שהראוי מוצאת בה כמושג. אובייקטיביות מציינת גם "אובייקטיביות קונקרטי" (עמ' 13) – התובעת התייחסות ל"אינטרסים ולהון" המושקעים בתצפיות מדעיות. אובייקטיביות היא גם מעין שותפה דיאלקטית או "אחותה התאומה" של אמפתיה; שתיהן עמדות המקיימות ביניהן "יחס מתמיד של מתיחות מפרה" בתוך "ארגז הכלים המדעי המערבי" (עמ' 293). אובייקטיביות יכולה להתייחס גם ל"אומנות התצפית" בשדה, הנרכשת לאורך "שנים של ציפייה סבלנית ומניבה ניצחונות חרישיים", לפי ציטוט שהראוי מייחסת לג'ין גודול (עמ' 136). פרקטיקות של תצפית ועבודת שדה מעסיקות את הראוי באופן מיוחד. את השדה הנטורליסטי היא מתארת כ"לב ליבו של המחקר הפרימטולוגי, וכאתר סמינטי פריוילג" (עמ' 368), מתוך מחשבה על "האובייקטים השונים של ידע שהיו יכולים להתקיים מבחינה היסטורית – ומתקיימים – בזכות עבודה מדעית המתבצעת בעולמנו כעניין שבשגרה, אובייקטים המובנים ומתגבשים בצלמן של מלחמות, של כלכלה קפיטליסטית ושל חיים חברתיים תחת שליטה גברית" (עמ' 110–111). אך השדה המדעי הוא גם האתר שבו אפשר להתנסות ולערוך ניסויים בפרקטיקות ממושכות של קשב ותשומת לב, בהפקת אובייקטים חדשים של ידע, בחיים משותפים, בטיפול ובדאגה. לאף אחת ואחד אין אפשרות להימלט מאותן היסטוריות שמתוכנן התעצבה הפרקטיקה המדעית. לאף אחת ואחד אין אפשרות לפתוח דף חדש, לכונן "משמעויות חדשות בעצם המשאלה לראות אותן מתגשמות ומתקיימות בעולם", שכן "השיח הוא פרקטיקה מטריאלית" (עמ' 111). כל תהליך של הפקת ידע מחייב, בעת ובעונה אחת, פשרה עם היסטוריות רבות ומרובות ויציאה אל הלא נודע בעולם של אי-צדק: הראוי מתעקשת שהקביעה הזאת תקפה באותה המידה לעבודת השדה בפרימטולוגיה ולפמיניזם פוסט-מודרני.

הראוי מרחיבה בדבר זיקתה לפרקטיקות של אובייקטיביות מדעית בעיקר בדיונה בפיתוי השלישי. היא כותבת:

הפיתוי השלישי נובע משירת הסירנה של המדענים עצמם; הם שבים ומזכירים את העובדה שבין יתר הדברים, הם מתבוננים בקופים ובקופי אדם. במובן זה או אחר, וברמות שונות של עידון ומורכבות, הם מתעקשים שפרקטיקה מדעית מצליחה "לפצח" את העולם. טעות לחשוב, לדבריהם, שידע מדעי מסתכם בכוח ובשליטה. הידע שרכשו, הם טוענים, מאפשר להם באופן כלשהו לתרגם את קולם החי של מושאי המחקר שלהם,

של אותם אובייקטים לידיעה. אני בהכרח משתכנעת מן הצורה הזאת של אסתטיקה ריאליסטית או מן התפיסות התאורטיות האלו של מעשה הייצוג, אך אני מאמינה לאותם חוקרים; מאמינה במובן עמוק זה שבו חיי הדמיון והאינטלקט שלי, המחויבות המקצועית והמעורבות הפוליטית שלי בעולם, מגיבים ונענים לעיונים המדעיים הללו. מדענים לומדים להצדיק היטב ולנמק את ביטחונם באמיתות מחקריהם ובצעדים המעשיים שיש לנקוט על פיהם. השאלה עד כמה המדע אכן מצליח "לפצח" את העולם רחוקה עדיין מפתרון. מה שבכל זאת נראה מוסכם ומקובל הוא הרעיון שהמדע מתפתח מתוך צורות חיים קונקרטיות – ובכללן הבניות מסוימות של אהבה, ידע וכוח – ובר־זמן מאפשר את קיומן. זוהי הליכה שעליה נשענת התפיסה של אינסטרומנטליזם מדעי, וזוהי גם נקודת התורפה של הטענה לאוניברסליזם מדעי. (עמ' 8)

בפסקה מרשימה זו, הראווי מדגימה את היחס האמביוולנטי שבו היא קשורה למדע, כפרקטיקה וכעמדה אפיסטמולוגית. בעקבות חוקרים המאמינים שהם "מפצחים" את המציאות בתצפיותיהם הממושכות, הראווי בוחנת את היציאה להגנתה של אובייקטיביות מדעית ומטילה ספק בטיבו של הפיצוח הזה. ועם זאת, הראווי גם מעידה על העוצמה שבה היא מתמסרת לפרקטיקות הללו, מבחינה יצירתית, אינטלקטואלית, מקצועית ופוליטית. הראווי מוקירה את כוח השכנוע של הניתוחים המדעיים: מדענים מבינים היטב כיצד להציג ולנמק את האמונה באמיתות מחקריהם, ולא פחות מכך, כיצד לפעול על פיהן ביעילות; משום כך הם יכולים לספק דוגמה גם לעבודתם של חוקרות וחוקרים פמיניסטיים, ובאופן זה הם ממחישים היבט מכריע נוסף של אובייקטיביות. יתרה מכך, הראווי מכירה במדע כצורת קיום הצומחת מ"צורות חיים קונקרטיות" ומאפשרת אותן. מדע, לדידה, אינו אידאולוגיה של אובייקטיביות, אלא אורח חיים – כר נרחב ופורה לפעולה. אם נבקש להבין מהו מדע ולבקר אותו באופן אחראי, עלינו לראות בו שדה דינמי: אהבה, ידע וגם כוח הם אומנם ממדים בלתי נפרדים ממנו, אך אי אפשר לצמצמו לכדי אחד מהם בלבד.

לפי הראווי, מלאכת המחקר משמעה כניעה לפיתויים ועמידה בפניהם. תרומתה כחוקרת פמיניסטית בלימודי המדעים מתבטאת ביכולתה לשלב בין שני תחומי הידע הללו: אמצעי ניתוח ודה־קונסטרוקציה ברוח הפמיניזם הפוסט־מודרני, בצד קשב לפרקטיקה ולידע בהתהוות ברוח לימודי המדעים. לכך אפשר להוסיף גם את המחויבות של הראווי, מתוקף הכשרתה כמדענית, למתודות של ניסוי ותצפית, לפרקטיקות של אובייקטיפיקציה, תיאור ובדיקה חוזרת כאמצעי למגע ולקשר עם העולם הממשי. היא טוענת שעלינו להשתמש בכל אותם כלים תאורטיים "מלבבים ונבזיים" העומדים לרשותנו – הבניה חברתית, סמיוולוגיה, אובייקטיפיקציה, פמיניזם, תצפית אמפירית, מחשבה אנטי־קולוניאלית, אישוש, פרשנות נרטיבית – ובר־זמן להשגיח עליהם. כמו לאטור, גם הראווי עוקבת אחר המתח שבין צורות יצרניות של ידע לבין צורות ידע ביקורתיות או משבשות, אך בניגוד אליו, היא רואה במתיחות הזאת עניין הכרחי, ולא תופעה שאפשר לעקור מהיסוד: "זהו בדיוק המתח המתמיד שבין הבניה לבין דה־קונסטרוקציה, שבין מהלכים של זיהוי והגדרה לבין מהלכים חתרניים ומערערים, שאני

רואה כעניין אינהרנטי לפמיניזם ולמדע באותה המידה – ולא כתופעה ייחודית לפמיניזם. הן השיח הפמיניסטי והן השיח המדעי הם פרויקטים ביקורתיים המבוססים על השאיפה לערער את יציבותם של מתודות ושל מושאי ידע בשדות כוח מורכבים – לערער ולדמיון אותם מחדש" (עמ' 324).

כבר ב-1989 הראוי התעקשה על כך שהמתח בין הבניה ודה-קונסטרוקציה הוא עיקרון מתמיד וחיוני המשתקף בשתי הפרקטיקות, המדעית והפמיניסטית כאחד. לנקודת המבט שהראוי מציעה בהקשר זה חשיבות מכרעת בפולמוסים עכשוויים בשאלת הביקורת; שכן בוויכוחים אלה שבים ומשווים בין פרקטיקות מארגנות ומייצבות תמיכה בסטטוס-קוו, ולחלופין, נוטים להתייחס בביטול לפרקטיקות חתרניות, ולהגדירן כעמדות רלטיביסטיות, או, בניסוח עדכני יותר, הרסניות וחסרות אחריות. הראוי טוענת שאין כל קשר יציב בין צורות של הפקת ידע לבין ביטויים ספציפיים של עמדה אתית או מחויבות פוליטית. כשם שישנם סוגים שונים של אובייקטיביות ישנן צורות שונות של ניתוח ביקורתי, ולכן אי אפשר להכריע מראש שמא מחקר אמפירי או דה-קונסטרוקציה מבית מדרשו של דרידה הם שיעשו צדק עם מושא הביקורת, או יפתחו פתח לשינוי חברתי. תחת זאת, הראוי רואה בכל צורה של מחקר תהליך מתמשך של סמיזיס והפקת משמעות – או "המשכה של הפוליטיקה באמצעים אחרים" (עמ' 111) – בתוך זירה צפופה של הקשרים היסטוריים ומטריאליים. בכך היא מסייעת לנו לראות בגישה הביקורתית ובגישה האנטי-ביקורתית שני קצוות מנוגדים ומפתים בשאלת האובייקטיביות: ניסיונות לסמן עמדות קבועות ויציבות, במקום להתחייב לעיסוק המסוכן, השברירי אך הכרחי של ערעור הידע הקיים וארגונו מחדש בשדה המצוי בהשתנות מתמדת.

הדברים כפי שהם

בדיונה באובייקטיביות, ביקורת ומתודה הראוי מצליחה להימנע מטוטאליזציה ומעמדות מכלילות וסגורות, כשהיא מציבה זו מול זו עמדות ניגוד קלאסיות בין מדעי הרוח והמדעים המדויקים ומפיקה מהן מתח יצירתי. הגישה הדינמית הזאת מאפשרת להראוי לחמוק מפגמים רבים שנהוג לתלות בקריאות פוסט-ביקורתיות ופוסט-פרשניות, המתוארות לא אחת כצורות קריאה משטיחות או סטטיות. מאמרה של קרולין לסג'ק מ-2013 "Reading Dialectically" בוחן במבט ביקורתי קשת של מתודות קריאה פוסט-ביקורתיות: פורמליזם חדש, "קריאה נרטולוגית, קריאה קוגניטיבית וצורות אחרות של פרשנות ספרותית המבוססות על איסוף נתונים", האמפיריציזם ההומניסטי של אילין סקארי (Scarry), "מחקר ברמת ביניים" מאת דייוויד בורדוול (Bordwell), "קריאה של פני השטח" מאת בסט ומרקוס וכן הדיון שהצגתי במאמרי, בפרקטיקה של קריאה "צמודה אך נטולת מעמקים".²⁹ לסג'ק מזהה בפרקטיקות הללו הסכמה כללית באשר לפגיעה במעמד של מדעי הרוח בעידן האוניברסיטה הנאו-ליברלית, עניין שניכר באמביציה הפרשנית המוגבלת שצורות

Carolyn Lesjak, "Reading Dialectically", *Criticism* 55, 2 (Spring 2013), p. 266n16 29

קריאה אלו מפגינות, וכן בנטייה לקבל דברים כפשוטם, על פי ערכם הנקוב. על סמך תפיסתו של לאטור בדבר עניינים לדאגה, ובהמשך לעבודתם של פרדריק ג'יימסון ושל איב קוסופסקי סדג'וויק, לסג'ק מגבשת מודל פרשנות מרחבי וחושי החומק מהמלכודות שטומנות ביקורת האידאולוגיה וקריאת פני השטח כאחד.

גם נתן ק' הנסלי ביקר את האפקט המשטיח האופייני לצורות עדכניות של קריאה פוסט-ביקורתית. במאמרו "Curatorial Reading and Endless War" הוא מבקש לדון בתנאים המטריאליים של המחקר העכשווי במדעי הרוח ובצביון המדעני או הכמו-מדעי [scientific] והאינסטרומנטליסטי, בעיניו, של כמה ממתודות הקריאה שהתפתחו באחרונה. הנסלי מקדיש תשומת לב מיוחדת ל"מטריאליזם החדש לכאורה" – זרם פרשני שבעיניו אינו מטריאליסטי במידה מספקת ואף נוטה לפוזיטיביזם, ומסגיר נטייה אידאולוגית ל"אמונה במראית העין".³⁰ הנסלי מתרכז בגישות ממוקדות אובייקט במדעי הרוח, שלדבריו מבטאות פסיביות ביקורתית, פנייה לשכל הישר ו"ניסיון לסלק מתחום הדיון [...] את הקטגוריה של הפוליטי".³¹ "בתחומי המחקר וההוראה כאחד", הוא טוען, "פנייה נכנעת, בלתי ביקורתית, לאובייקט מבטיחה גם צורת התבוננות מחזורית, חסרת חידוש, פוזיטיביסטית אפילו, במושאי העיון – וזאת משום שכל מתודה שעניינה תיאורי בלבד נאלצת בעל כורחה לנסח במושגיה-שלה מציאות קיימת – עשירה או רבגונית ככל שתהיה".³² בעיני הנסלי, צורה כזאת של חקירה וניתוח תיאורי, המתמקדת במה שכבר הווה ומתקיים, אינה רק טאוטולוגית, אלא גם מבטאת פשיטת רגל פוליטית: כניעה למציאות נתונה במקום ניסיון לברר אפשרויות חדשות, בלתי מוגשמות עדיין, של קיום חברתי. בהערת שוליים הנסלי נדרש לקריאתו של לאטור לאמפיריציזם חדש, לשאיפה לפתח "אמצעי נוסף, רב עוצמה, של פרשנות תיאורית" שיאפשר לנו "לגונן ולטפל לשם שינוי, במקום לקעקע".³³ הנסלי מוצא כי "הריאליזם העיקש" של לאטור קרוב להשקפת עולם תיירותית, צורת ניתוח המתייחסת לדברים כאל "אובייקטים סטטיים, חסרי חיים, שיש לראות בהם נוף ותפאורה".³⁴

בהמשך לדיון הביקורתי של הנסלי במתודות קריאה חדשות ובצמצום מידת הסוכנות האופייני להן, הוא מציע חלופה, שהוא מכנה "קריאה אוצרותית": צורת קריאה שתיצור "קרבה מחודשת" בין מתודות עיון בסגנון לאטור וביקורת מרקסיסטית. הנסלי מבחין בין שתי צורות של עיון ומעורבות – מעמדה פנימית (ביחס לאובייקטים הנידונים במחקר) ומעמדה חיצונית (ביחס לפוליטיקה בעולם הממשי). על בסיס ההבחנה הזאת הוא מציע מודוס של קריאה אוצרותית כדרך לשמר יחס אינטימי כלפי מושא הפרשנות בלי לוותר על גישה ביקורתית ודרוכה של ביטוי עוול ואלומות בעולם החברתי. "מטרת", הוא כותב, "היא לשמור על עמדה 'פרנואידית' (במונחיה של איב סדג'וויק) או ביקורתית

Nathan K. Hensley, "Curatorial Reading and Endless War", *Victorian Studies* 56, 1 30 (Autumn 2013), p. 62

31 שם, עמ' 63.

32 שם, שם.

33 מצוטט שם, עמ' 79.

34 שם, שם.

בנוגע לאלימות היסטורית (פוליטיקה) ובמסגרת קריאה חיצונית – ובו-בזמן לאמץ אתוס של קריאה 'מאחה' או פרשנות לכף זכות בקריאה מבפנים, ביחס לאובייקטים האינדיבידואליים שעל הפרק".³⁵ הנסלי הולך בעקבות המודל של סדג'וויק, כמי שאומנם אימצה פרקטיקה של קריאה פוסט-ביקורתית או קריאה מאחה, אך הצליחה לשמר בתוכה היבט של מעורבות ומחויבות; אפשר גם להצביע על כך שסדג'וויק – שפיתחה את המושגים של קריאה פרנואידיה וקריאה מאחה בעקבות העיון של מלאני קליין בעמדה הדיכאונית – לא התייחסה לשני אופני הקריאה, הפרנואידיה והמאחה, כאל עמדות פרוגרמטיות, אלא ראתה בהם עמדות זמניות, שיש לאמץ או לדחות בהתאם לנסיבות ולהקשר.³⁶ אין לדעת אם אכן מבקרים שהושפעו מלאטור מאמצים השקפה א-פוליטית באופן גורף, ואף על פי כן, כשהנסלי מעיר שמחקר ממוקד-אובייקט ברוח לאטור עשוי לעלות בקנה אחד עם צורות סטרוקטורליסטיות של קריאה ביקורתית הוא מעלה טענה מועילה.

המסה מאת סדג'וויק היא הדוגמה המרכזית שהנסלי מציג כדי לדון בקריאה אוצרותית, ואילו אנו נוכל לפנות להראווי כמודל למחקר המשלב דאגה וביקורת. בתצפיות של פריקסטים, הראווי מסרטטת מתווה לגישה מחקרית שבה חוברים זה לזה תשומת לב קפדנית ומדויקת ביחס למושאי העיון ודיון נוקב בתופעות של דיכוי קולוניאלי, גזעי, מיני, מגדרי וקפטיליסטי. מתוך אותה מחויבות דואלית לעיגון המציאות ולעריירה מתגלם בעבודותיה של הראווי הערך הטמון בקשב קרוב וזהיר לאובייקטים – צורת התבוננות המוסיפה מציאות במקום להחסירה. הראווי אף מצליחה להישמר מפני מה שהנסלי מכנה "שיפוט פוזיטיביסטי" של "הדברים כפי שהם".³⁷ בכל הנוגע לדיון הביקורתי בפוזיטיביזם ולאמונה בכוחו הטרנספורמטיבי של מעשה הביקורת עבודתה עולה בקנה אחד עם עמדתו של הנסלי. עם זאת, הראווי נבדלת מהנסלי בכך שהיא מגדירה אמפיריציזם ואובייקטיביות בצורה גמישה ורחבה יותר: תחום העניין שלה מקיף מגוון פרקטיקות העשויות לחפוף במידת-מה עם גישות פוזיטיביסטיות, ואף על פי כן, הן משקפות צורת התבוננות אמפיריציסטית שאינה בהכרח פוזיטיביסטית. הראווי ממקמת את עבודת השדה של פרימטולוגים ביחס להיסטוריות ממושכות של שלטון קולוניאלי, לקודים סמיוטיים של טבע ושל נשים ולמחיקה של לובן [כזהות אתנית] תחת הדימוי של אנושיות אוניברסלית. בה-בעת, היא משבחת את הסבלנות, המסירות, הרפלקסיביות והדאגה המאפיינות את עבודת התצפית, התיעוד והתיאור שמבצעים פרימטולוגים. היא מסמנת פער בין עבודה מדעית ומדענות [scientism], בטענה שתיאור אינו תמיד "רק תיאור"; ושישנן צורות של התבוננות מדעית ושל מחקר שדה שמעוררות את הנוף ומחיות אותו, ואינן ממירות אותו באוסף פריטים אקזוטי או בגלויה צבעונית. משום כך, טוענת הראווי, אין סיבה שחוקרות וחוקרים פמיניסטיים יוותרו על הטענה לאמת. בהליכה ללא

35 שם, עמ' 64.

36 סטייסי מפתחת את הדיון הזה במאמרה [Stacey, "Wishing Away Ambivalence"], הערה 7 לעיל.

37 Hensley, הערה 26 לעיל, עמ' 64.

מסגרת, אנחנו עשויים לגלות מה עוד נמצא שם בחוץ; ניסוי והתנסות בדרכי התבוננות כאלה הם ברוח ביקורת האובייקטיביות.

לאטור פוער פער דומה בין אמפיריציזם ופוזיטיביזם, כשהוא מסמן בחיבורו חקירה בדבר אופני הקיום את האפשרות לשחרר את המדע מכבלי המדע בה"א הידיעה. "איזו צורה נפלאה", הוא כותב, "היו המדעים יכולים לקבל לו השתחררו מציפורניו של המדע, חופשיים סוף כל סוף להשתמש בשרשראות הרפרור [chains of reference] הרלוונטיות להם, ללא הבעת עלבון על שפתותיהם, האם הם לא היו יפים יותר – כלומר, אובייקטיביים יותר, מכובדים יותר?"¹ חוקרות וחוקרים פמיניסטיים, ולא רק הם, עשויים להתנגד לדימוי הנשי להתמיה של יופי ושל נשיאת חן שלאטור מאמץ כערכים. גם האופן המחמיר והנשכני שבו הוא מתייחס תדיר לביקורת עשוי להרתיע רבים מקוראיו. לאטור, באופן דוגמטי, עומד על דעתו שחוקרים אינם יכולים לשלב ביקורת סטרוקטורלית בקנה מידה רחב עם תשומת לב קפדנית לאובייקט המחקר. התעקשות כזאת מדגימה את הפיתויים שהראוי דיברה עליהם כשם שהיא מטשטשת את ההבחנה שבין מדע למדענות [scientism]. ועם זאת, אין לפרש את עמדתו הדוגמטית של לאטור בהתנגדותו לביקורת כעדות לגישה פוזיטיביסטית בעבודתו. נהפוך הוא, לאטור הוא אחד המתנגדים הקולניים ביותר לפוזיטיביזם שחוקרים במדעי הרוח יכולים לגייס לצידם; הוא תרם, לא פחות מאחרים, לערעור שלטונה של העובדה (צעד שגרר בעקבותיו התקפות מצד מדענים).

לטענת לאטור, דווקא גרסה פלורליסטית ואנטי-פוזיטיביסטית של "מדעים" תהיה אובייקטיבית יותר, ולא פחות; ואף שטענה כזאת מקוממת את מי שלדידם אובייקטיביות ופוזיטיביזם הם היינו הך, חשוב לזכור שקריאתו של לאטור לאובייקטיביות מחודשת מהדהדת עשורים של מחקר פמיניסטי בלימודי המדעים. במידה שבה אובייקטיביות מחודשת זאת יכולה לתרום לערעור הדברים כפי שהם, הרי זה בין היתר בזכות המתודולוגיה של לימודי המדעים שלאטור סייע לפתח – מתודולוגיה שהראוי מפרשת כ"משחק שמטרתו להראות שכל ישות וצורת קיום בשדה הטכנו-מדעי מתחילות להתגבש רק במסגרת תהליכי הפקת ידע, ולא קודם לכן". מבחינת הראוי זוהי מתודה מבוססת לחלוטין; אלא שהיא מצביעה על הנורמה הגבריתנית האופיינית לזרם המרכזי בלימודי המדעים כגורם לכך שחוקרים בתחום אינם מצליחים לממש גישה כזאת במלואה, וכתוצאה מכך, אינם מצליחים להכיר בהיבט התהליכי והבלתי גמור של כל הקטגוריות החברתיות. אומנם, בחיבוריו האחרונים לאטור הדגיש היבט פרודוקטיבי וחיובי בסדר היום שהציע יותר משהדגיש את היבטיו הביקורתיים, אך המפנה שלו מבירור (פוזיטיביסטי) של "עניינים שבעובדה" לדיון (אמפיריציסטי) ב"עניינים לדאגה" ממשיך את עבודתו המוקדמת יותר, בנושא מדע בהתהוות – והשינוי במחשבתו הוא אפוא שינוי של טון ודגש, ולא דווקא שבר עקרוני.

מדהים להיווכח שסוגיית הדאגה והאחריות עוברת כחוט השני בין המתודות והגישות הללו, כיעד וכערך בלתי מוטל בספק. החל בדרכה של הראוי להרחיב את הדיון הפמיניסטי

1 Latour, הערה 8 לעיל, עמ' 125.

באתיקה של דאגה לתחומים ולהקשרים כגון מחקרי שדה בביוֹלוגיה, אקולוגיה וצורות של אינטימיות בין-מינית; דרך העיון של סדג'וויק ברעיון של קריאה מאחה (השוואב השראה מעיונים תאורטיים ופסיכואנליטיים בערכה ובהשפעותיה של דאגה בזמני מלחמה); דרך דיונו של הנסלי בשאלת הדאגה בתחום האוצרות כשדה אומנותי ומקצועי; וכלה בניסונו של לאטור להשיב את כבודם של האובייקטים שהוא חוקר, בעצם הגדרתם כעניינים לדאגה – כל הגישות הללו, בין שמטרתן ביקורתית ובין שהיא פוסט-ביקורתית, רואות בעיקרון של דאגה את משאת הנפש של עבודת המחקר – הדבר "שאינו יכולים שלא לרצות", במילותיה של המבקרת הפוסט-סטרוקטורליסטית, המרקסיסטית, האנטי-קולוניאלית והפמיניסטית גיאטרי ספיבק.² ספיבק משתמשת בדימוי הזה בריאיון שבו היא דנה בתועלת הגלומה במחשבת הדה-קונסטרוקציה; דה-קונסטרוקציה, כפי שהיא מציגה אותה, אינה גישה תאורטית הרסנית או חומצית, אלא חקירה מתמדת של ערכים:

הדה-קונסטרוקציה אינה טוענת שאין סובייקט, שאין אמת או שאין היסטוריה. היא לכל היותר מטילה ספק באמונה שהאמת מונחת בכיסו של משהו רק מתוקף הפרויולוגיה של זהות. לא מדובר בפעולה של חשיפת כשלים. זוהי בחינה מתמדת ועיקשת של האופן שבו אמיתות מיוצרות. מהסיבה הזאת, דה-קונסטרוקציה אינה טוענת שלוגוצנטריות היא עמדה פתולוגית, או שמובלעות מטאפיזיות הן דבר שאפשר להימלט ממנו. דה-קונסטרוקציה, אם משהו זקוק לנוסחה, היא בין היתר ביקורת מתמדת ועיקשת של מה שאיננו יכולים שלא לרצות.³

לפי ספיבק, דה-קונסטרוקציה אינה ניסיון להרוס או לערער ערכים, אלא לספק כלים להתבוננות ביקורתית בערכים שחוקרים ממשיכים ומחויבים לבחון – הסובייקט, אמת, היסטוריה. המתודה שהיא מציעה לעיון ביקורתי בערכים הללו מהדהדת עקרון מפתח במתודה של לימודי המדעים: חקירה "מתמדת ועיקשת" של האופן שבו ידע מיוצר. הקריאה בספיבק בצד הקריאה במחקרה של הראוי בצורות ידע ממוצבות ובצד המפנה העכשווי של לאטור לעבר "אמפיריציזם חדש" מלמדת שאי אפשר לקבוע מראש מה יהיו ערכיה האפקטיביים והפוליטיים של "ביקורת מתמדת ועיקשת": גם הם מתבססים תוך כדי התהוות.

אנחנו עשויים אומנם להסכים לתיאור מעשה הביקורת כתהליך פרודוקטיבי ולא הרסני – ואף על פי כן, הפער העמוק בין פרקטיקות של תצפית אמפיריציסטית ופרקטיקות של פרשנות והערכה טקסטואלית עומד בעינו. מאחר שמתיחות כזאת היא העומדת בבסיס הפיצול האופייני של האוניברסיטה המודרנית לדיסציפלינות ולתחומי דעת, אין סיבה לצפות לפתרונה בזמן הקרוב. בסיכומו של דבר, כפי שביקשתי להראות

2 Gayatri Spivak, "Bonding in Difference: Interview with Alfred Arteaga", Donna Landry and Gerald MacLean (eds.), *Spivak Reader*, New York, NY: Routledge, 1996, p. 28

3 שם, עמ' 27–28.

באמצעות עיון בעבודתה של הראווי, התייחסות מפורשת לפערים הללו והצבתם בלב עבודתנו המחקרית מועילה יותר מאשר ניסיונות להתעלם מהם או להסוותם במילים יפות ובקריאות רפות לשיתופי פעולה בין-תחומיים; ניסיונות כאלו לדחוק הצידה ביטויים של סתירה ומחלוקת בין דיסציפלינות מובילים לקרבות אש מופרזים סביב הביקורת וסוגיות אחרות. כפי שביקשתי להראות, רטוריקה אפוקליפטית לדיון בהרס כדור הארץ אינה מצליחה להתמודד עם קונפליקטים ואיומים מקומיים יותר; ועם זאת, אין להכחיש שחוקרים ממגוון רחב של דיסציפלינות אכן מבקשים לדון בשאלת הדאגה – כיצד להפגין אחריות ודאגה כלפי האובייקטים של הידע שאנו בוחנים, וכלפי העולם שמעבר.

דיונים כאלו ודאי יוכלו להרוויח מתשומת לב שתופנה לדאגה בהתהוות, דהיינו, באמצעות גנאלוגיה של צמיחת המונח כערך מחקרי בלתי מעורער (על אף ביקורות מתמידות של דאגה ושל אמפתיה במדעי הרוח והחברה). מאמר זה אינו המקום לפרוס מהלך היסטורי כזה. במקום זאת, מטרתי היא להעמיד בסימן שאלה כמה הנחות חוזרות ועיקשות בתחומי מדעי הרוח באשר לאפיסטמולוגיה, לאתיקה ולפוליטיקה של המחקר במדעים המדויקים ובמדעי החברה; לטעון שאומנם כלים אמפיריציסטיים יכולים לשרת מנגנוני פיקוח חברתי, לקדם פעולות של משמוע ושל ייצוב משמעות או תמיכה בסטטוס-קוו, אך היישומים שלהם מגוונים. עיון בשאלת הסובייקט, האמת או ההיסטוריה יכול לעלות בקנה אחד עם עמדה של דאגה ואחריות כלפי מושאי הידע שלנו וכלפי העולם החברתי והטבעי; ביקורת אינה מוכרחה למלא אך ורק תפקיד מערער והרסני, והיא עשויה גם לבטא מחויבות למעקב אחר מבנים חברתיים בתהליכי התהוות; בחינה קפדנית של העולם כפי שהוא נגלה לעין אינה מעידה בהכרח על כניעה לדברים **כפי שהם**.

המחלקה לאנגלית, אוניברסיטת פנסילבניה